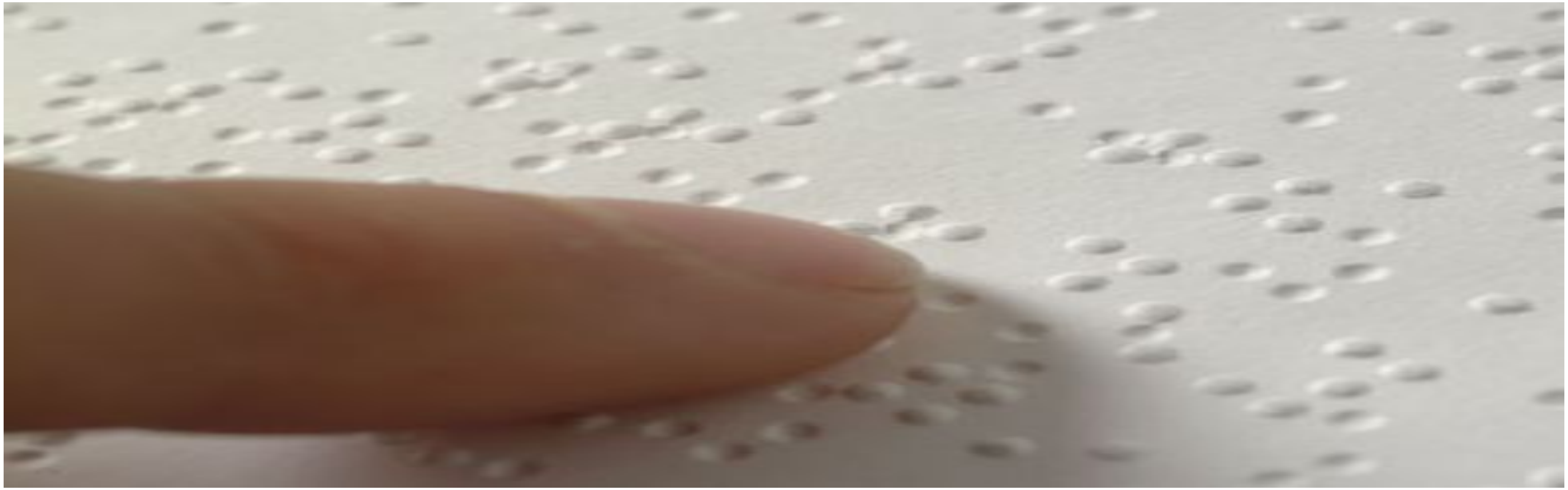

سیستەمی برایل - نووسینی بەرز

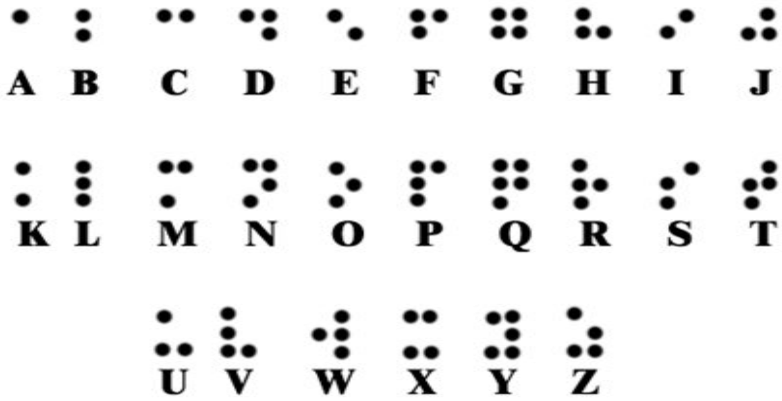

م. شادان شكر صابر

FEDU.SE188687

18.12.2018

یان، کە

ن شێوە

بنووسن و بخوێنەوە، بەبێ ئەوەی پێویستیان بە یارمەتی کەسانی تر هەبێت

سیستەمی برایل هەم بابەتکی تازەیە بۆ زمانی کوردی و هەم توێژینەوەی

کەمی لە زمانی کوردی لەسەرئەنجام دراوە

لەم سیمینارە باسی ئەم بابەتانە دەکەین

ـ نووسینە تایبەتەکان

ـ ئەو زاراوانەی بۆ ئەم جۆرە سیستەمە بەکاردێت

ـ سیستەمی برایل

ـ خانەی برایل

ـ سیستەمی برایل لە زمانی کوردیدا

ـ تایبەتمەندییەکانی سیستەمی برایل

ـ گرنگی سیستەمی برایل

ـ ئەنجام

ـ سەرچاوەکان

نووسینە تایبەتەکان

دوای ئەوەی نووسین ڕێچکەی خۆی گرت، بەو ئامانجەی هەموو کەسێك بتوانێت بە ئاسانی بنووسێت و بخوێنێتەوە، بەو ئامانجە گەیشت و سەرکەوتووبوو، دواتر پێویستی ژیان وایکرد مرۆڤ بە دوای نووسینێکدا بگەڕێت ئەمجارەیان هەموو کەسێك نەتوانێت بەئاسانی بیخوێنێتەوە، بەوجۆرە نووسینانە دەگوترێ نووسینە تایبەتەکان

نووسینی تایبەت: ئەو هێمایانەن کە لەلایەن گروپێکی تایبەتەوە دەنووسرێن و دەخوێندرێنەوە، دەبنە شوێنگرەوەیەکیش بۆ ئەو هێمای نووسینەی لە زمانی ئاسایی و زمانی جەستە بەکاردەهێنرێت

سیستەمی تایبەت زۆرجار لە مێژوودا، بەرچاو دەکەوێت. بەمەبەستی کاری نهێنی لە ڕووی سیاسی و سەربازی ئەمەش بە تاکتیك ناسراوە. شێوازی نووسینەکان زۆر جۆري هەیە، هەندێك لەوانەش کورتنووسی، خێرا نووسی، بەمەبەستی بازرگانی و لە کاری دادگایی، نوشتە و فاڵچیەتی...سیستەمی برایلیش یەکێکە لە سیستەمی تایبەت

چەمکی برایل، لە بنەڕەتدا فەڕەنسییە، ئەویش لە ناوی کەسایەتی فەڕەنسی (لویس

ـەت بە

نابینایان. جگە لەم ناوەش ئەم سیستەمە بە چەند ناوێکی تریش ناسراوە لەوانە

ـ نوسینی نابینایان

ـ نوسینی شەوان

ـ نوسینی خاڵ

ـ نوسینی زبر

ـ نوسینی بەرز

ـ نوسینی سپی

لویس برایل: ئەو کەسایەتییە فەڕەنسییەی لە 4ی کانونی دووەمی ساڵی 1809 پاریس لە

دایك بووە، باوکی برایل زیندرو بوو، کاتێك لویس تەمەنی سێ ساڵ بوولە ساڵی 1812 لە شوێنی کارەکەی باوکی یاری دەکرد، لاسایی کارەکەی باوکی دەکردەوە، دەیویست پاچەیەك پێست ببڕێت بە چەقوە بچوکەکەی باوکی، کە بۆ ئەو کارە بەکاریدەهێنا، هەرزەلیەوە بە چاوەکانی کەوت، بوو بەنابینا و هەردوو چاوی لەدەستدا

ی، چووە

ەمەندەکە

ناوبانگی دەرکردبوو، بەڵام نەیتوانی لەو خوێندنگایە بەردەوام بێت، بەهۆی

وێ چووە

خوێندنگایەکی تایبەت بە نابینان کە بە خۆرایی بوو، لەوێ فێری خوێندنەوەو نوسین بوو، هەر لەو خویندنگایە خوێندنی تەواو کرد، بوو بە مامۆستای هەمان خوێندنگا

پێناسەی نابینا: ئەو کەسانەن کە ڕوناکی چاوەکانیان لە دەست داوە، جا زگماك وابن، یان بە هەر هۆکارێك بێ، وەك، نەخۆشی یان ڕوداو بێت. نابینا بە هۆی هەستی دەست لێدانەوە دەتوانن بخوێنەوەو بنووسن. سەرەتا زۆر کەس لەو باوەڕە دابوون، کە فێربوون و فێرکردن لای کەمئەندامانی بینایی (نابین و کەمبین)شتێکی ئەستەمە، بەڵام ئەم بۆچونە لەلایەن (لویس برایل)ەوە تێکشکێنراو سیستەمێکی نوێی ئەلفوبێی داهێنا

پێناسەی سیستەمی برایل (نووسینی بەرز): ئامرازێکە بۆ نابینایان تا بتوانن زمانی نووسراو بخوێنەوە، ئەم ئامرازە لە چەند خانەیەکی خاڵی بەرزبووەوە پێکهاتووە، ئەو خاڵە بەرزانە نوێنەرایەتی پیتەکان، ژمارەکان، خاڵبەندی دەکەن لەگەڵ نیشانە جیاوازەکانی تری زمان، کە کەسی نابینا بەهۆی هەستی دەست

خوێنێتەوە

(ئازاد ئەمین:21: 23)ە

نوسینی برایل: بریتییە لە کۆمەڵێك خاڵ لە ژمارە یەکەوە تا ژمارە شەش ئەم
واتە بە
دریژی و دوو خاڵیش بە پانی (ابراهیم چنگی: 1382 :59)ز

نوسینی برایل: ڕێگەی بەرکەوتنی دەستە بۆ خویندنەوە و نوسینی کەسی نابینا، کە لەلایەن لویس برایلەوە گەشەی پێدرا (ساکار کمال و هاوکار
عمر:2017:200)

بەم پێیە بۆمان ڕووندەبێتەوە

لێدانەوە

بخوێندرێتەوە

بینینشەوە

وەردەگیرێت، واتە، هەموو کەسێکی چاوساغ و نابینا دەتوانن بەکاری بهێنن

ەوەیان بە

شێوازی جیاجیا دەتوانێت سیستەمێکی تەواو بۆ هەموو فۆنیمەکان، هێماکان، نیشانەکان و ژمارە لە گشت بوارە جیاوازەکانی نووسین بەکاربهێنرێت

ـ برایل بەهۆی چاڵکردنەوە لەسەر کاغەز هێما دەکرێت

بۆ ئەوە

دەگەڕێتەوە، کە ئەم سیستەمە دەتوانێت سود لە هەردوو ئەندامی دەست و چاو ببینرێت بەمەبەستی خوێندنەوەی، بەڵام ئەوە بۆ سیستەمی ئەلفوبێی ئاسایی دروست نییە، چونکە تەنیا دەتوانرێت سود لە چاو وەربگیرێت

خانەی برایل

هەر خانەیەکی برایل لە چوارلایەکی بچووک پێکهاتووە، بە شێوەیەك کە هەر خانەیەك شەش خاڵ لەخۆ دەگرێت، بە شێوەی دوو هێڵی ستونی و سێ هێڵی پانی. لە هەر هێڵێکی ستونی سێ خاڵی بەرز هەیە و لە هەر هێڵکی پانی دوو خاڵی بەرز هەیە. ئەم خاڵە بەرزانە بە شێوەی ژمارە دیاریکراوە بەمەبەستی ئاسانکردنی فێربوونی ئەم سیستەمە، بەم شێوەیە: لەلای چەپ 1، 2، 3 لەلای ڕاست 4، 5، 6

شێوەی پێکهاتەی خانەی نووسین لەسیستەمی برایل شێوەیەکی گشتی جیهانی وەرگرتووە بەم شێوەیە ئامادە دەکرێن

1	4
2	5
3	6

قەبارەی خانەی برایل بە گوێرەی پەنجەی مرۆڤ دانراوە، درێژی و پانی و نێوان خاڵەکانی، کە ئەمەش لەلایەن کتێبخانەی کۆنگرێس پشتگیری کراوە، بەم شێوەیەیە: دووری نێوان خاڵەکان لەبەرزی (2.و) ئینجە وە لە پانی (1و0) ئینجە، هەروەها قەبارەی خانەکان بە گشتی بە دێژایی خانەکان (15و0) ئینجە، وە بە پانایی (2.و) ئینجە

هێماکانی سیستەمی برایل لە زمانی کوردیدا

ئەلفوبێی برایل لە بنەڕەتی ئۆرجینالّی فەڕەنسیدا (37) خانە بوو، ئەوانیش

پێی زمانە

جیاوازەکان گۆڕانکاری بەسەر ئەو ژمارەیە داهات. دەتوانرێت ئەلفەبێی

سیستەمی برایلی زمانی کوردیی بەم شێوەی خوارەوە دەستنیشان بکرێن

ژ	کوردی	برایل	پیت بە ژمارە
1	ئـ	⠜	3، 4، 5
2	ا	⠁	1
3	ب	⠃	1، 2
4	پ	⠏	1، 2، 3، 4
5	ت	⠞	2، 3، 4، 5
6	د	⠙	1، 4، 5

ژ	کوردی	برایل	پیت بە ژمارە
7	ج	⠚	2، 4، 5
8	ض	⠉	1، 4
9	ح	⠱	1، 5، 6
10	خ	⠭	1، 3، 4، 6
11	ر	⠪	2، 4، 6
12	ڕ	⠗	1، 2، 3، 5
13	ز	⠝	1، 3، 4، 5

ژ	کوردی	برایل	پیت بە ژمارە
14	ذ	⠬	3، 4، 6
15	س	⠎	2، 3، 4
16	ش	⠩	1، 4، 6
17	ع	⠷	1، 2، 3، 5، 6
18	غ	⠣	1، 2، 6
19	ف	⠋	1، 2، 4
20	ظ	⠧	1، 2، 3، 6

ز	کوردی	برایل	پیت بە ژمارە
21	ق	⠟	1، 2، 3، 4، 5
22	ك	⠅	1، 3
23	گ	⠛	1، 2، 4، 5
24	ل	⠇	1، 2، 3
25	ڵ	⠿	1، 2، 3، 4، 5، 6
26	م	⠍	1، 3، 4
27	ن	⠝	1، 3، 4، 5

ژ	کوردی	برایل	پیت به ژماره
28	هـ	⠓	1، 2، 5
29	و	⠺	2، 4، 5، 6
30	وو	⠺⠺	2، 4، 5، 6 و 2، 4، 5، 6
31	ۆ	⠕	1، 3، 5
32	ی	⠊	2، 4
33	ێ	⠌	3، 4
34	ە	⠑	1، 5

به پێی ڕینماییەکانی کۆنووسی کۆبوونەوەی ئامادەکاری ڕێکخستنی ئەلفوبێی پیتەکانی زمانی کوردی بۆ نابینا پێویستە بەشێوەك بێت، کە هیچ خانەیەکی دووبارەی بۆ هیچ پیتێك تێدا نەبێت، بەڵام ئەوەی لە فۆنیمی (وو) دەبینرێت دوو خانەیە بۆ ئەو فۆنیمە، ئەمەش ئەوە دەخاتە ڕوو کە ئەو فۆنیمە لەگەڵ فۆنیمی (و) دوو فۆنیمی جیاوازن

بۆ خاڵبەندی و ژمارە 17 و 19ە

تایبەتمەندییەکانی سیستەمی برایل

سیستەمی برایل سیستەمێکە لە زۆربەی زمانانی جیهاندا بەکاردەهێنرێت، لەگەڵ گۆرانکارییەکی کەمدا، بۆ ئەوەی لەگەڵ تایبەتییەکانی ئەو زمانەدا بگونجێت،

ویانە بە

ڕوناکی چاوەکانیان، ئەم سیستەمە دەتوانێت ببێتە سیستەمێکی نزیك لە سیستەمی جیهانی، بۆیە لێرەدا هەوڵ دەدەین تایبەتمەندی ئەم سیستەمە بخەینەڕوو

ـ هەموو ئەو زمانانەی ئەم سیستەمە بەکاردەهێنن، لە ڕاستەوە بۆ چەپ
نوسینەکە
لاپەڕەکە پێچەوانە دەکرێتەوە و ئەنجا دەخوێندرێتەوە، لەبەرئەوەی
ە ڕاستەوە
بۆ چەپ دەنوسرێت و لەچەپەوە بۆڕاست دەخوێندرێتەوە، ئەو پرۆسەیەش
تەنیا بە بەکارهێنانی پەنجەکانی دەست ئەنجام دەدرێت

ـ ئەم ئەلفوبێیە پەیڕەوێکی ڕێکوپێکی پێشکەوتووە، کە دەتوانرێت لە تاریکی و ڕوناکیدا، هەروەها بە دەنگ و بەبێ دەنگ بنووسرێت و بخوێندرێتەوە

ـ سەرجەم پەیڕەوە گشتی و تایبەتیەکان لە هەموو زمانەکاندا هەستی بینین و بیستن، یان تەنیا هەستی بینین بەکاردەهێنن، بەڵام لە سیستەمی برایل

بەوەی کە

دەتوانرێت تەنیا بەهۆی هەستی دەست لێدانەوە بنووسرێت و بخوێندرێتەوە، ئەمەش وایکردووە لە سیستەمەکانی تری ئەلفوبێ جیاوازبێت

ـ ئەلفوبێی برایل لە بواری فێرکردندا هەموو مرۆڤێکی نابینا و چاوساغ دەتوانێت بە ئاسانی فێری سیستەمەکە بێت، ئەمەش یەکێکە لەو تایبەتمەندییانەی وایکردووە ئەم سیستەمە سەرکەوتنی زیاتر بەدەست بهێنێ. ئەمە لە نووسینی ئاسایی بەدی ناکرێت

ـ ئەم پەیڕەوە لە ئەلفوبێ دەتوانرێت بە پیتی سپی ناو ببرێت، چونکە هیچ ڕەنگێك بۆ نوسین بەکار نایەت، بەڵکو بەهۆی دروستکردنی چاڵ و دەست خشاندن لە شێوە بەرزییەکاندا دەنوسرێت و دەخوێندرێتەوە، ئەمەش بەیارمەتی ئامێرێکی تایبەت کە بە ڕاستە ناسراوە لەگەڵ پێنوسێکی تایبەت کە بە بزمار ناسراوە، ئەمەش وایکردووە بە شێوەیەکی جوان و بە یەك قەبارە و لەسەر هێڵێکی ڕاست هەموو ئەو پیتانە ڕێزبکرێت، بەبێ هیچ بینینێك و بەبێ هاوکاری کەسانی تر

ڕاستەی برایل لە ماددەی کانزایی (ئەلەمنیۆم) یان پلاستیك دروستکراوە دوو یان چوار دێر دەبێت، لە لەوحەی برایل دەچێت، قەبارەی بچوکە بۆ ئەوەی نابینا بتوانێت لە گیرفانیدا داینێت، بۆ نوسینی ژمارەی تەلەفۆن و تێبینی خێرا لەکاتی دەرچونی لە ماڵ

بزمار: ئەو ئامێرەیە لە دار یان پلاستیك بە قەبارەی بزمارێکی ئاسیی دروست دەکرێت، بەکاردێت بۆ پەستان خستنە سەر ڕاستە یان تەختەی برایل لە ئەنجامی ئەو پەستانەش خاڵی دیار لەسەر لاپەڕەکە دەردەکەوێت، دەوری پێنووسی ئاسایی دەبینێت

ـ ژمارە بەندکردنی (دانانی ژمارە) لە لاپەڕەی ئەم پەیڕەوی نووسینە بەیەك شێوەی

ستە لە

گۆشەی ڕاستی سەرەوە بێت لەسەرجەم لاپەڕەکاندا، جگە لە ئینجیل بە سیستەمی
بڕایل، لەگۆشەی ڕاست نووسراوە بەڵام لەلای خوارەوە

ـ یەکێك لە تایبەتمەندییەکانی سیستەمی بڕایل نەبوونی هیچ هێڵێکی بەتاڵە لەنێوان
وشە و دێر و پەرەگرافەکاندا، مەگەر لە بارێکی زۆر تایبەتدا نەبێت، ئەمەش بە دوو
مەبەستە یەکەمیان ئەو سیستەمە بۆ کەسی نابینایە و لەوانەیە ئەگەر بۆشایی هەبێت

سینەکە

تەواوبووبێت، هەروەها لایەنی ئابوری کردن لەم سیستەمە گرنگییەکی زۆری
پێدراوە، چونکە ئەم پەیڕەوەی خۆی پێویستی بە ڕووبەرێکی زۆر هەیە بۆ نووسین،
تا کەمتر شوێن بگرێت

ـ هەروەها بۆ جیاکردنەوەی وشە لە پیت بە بەجێهێشتنی خانەیەکی بە تاڵی بڕایل دەبێت. هەروەها بۆ ناسینەوەی ناونیشانی سەرەکی ناونیشانەکانی تر بە هەمان شێوە پشت بە خانەی بەتاڵ دەبەسترێ

ناونیشانی سەرەکی لە ناوەڕاست دەنووسرێت، کە هێڵێك پێش ناونیشان و هێڵێك دوای ناونیشان بەجێدەهێڵدرێت، بەڵام ناونیشانی لاوەکی لە لە خانەی پێنجەمی ڕێزی نووسینەوە دەستپێدەکات، واتە چوار خانەی بەتاڵ لە سەرەتای دێر بەجێدەهێڵدرێت، ئینجا ناونیشانەکە دەستپیدەکات

ـ قەبارەی نووسین لە سیستەمی بڕایل جێگیرە، واتا گەورە و بچوك ناكرێتەوە وەك ئەوەی لەپێشەوە باسمان كرد

گرنگی سیستەمی بڕایل

شێوەیە

دەخەینە ڕوو

ـ بڕایل تاکە پەیڕەوە، بەهۆیەوە کەسی نابینا دەتوانێت بەتەنیا لەهەموو بوارێکدا بنووسێت و بخوێنێتەوە. لەهەموو پەیڕەوەکانی تری پێشوتردا کەسی نابینا تەنیا دەیتوانی بخوێنێتەوە، بەڵام نەیدەتوانی بنووسێت. هەروەها چاو ساغانیش دەتوانن بە ئاسانی فێری ئەم سیستەمە ببن و بەشێوەی هەر ئەلفوبێیەکی تری ئاسایی بەکاریبهێنن

ـ سیستەمی بڕایل ڕێگایەکە، کە نابینا بەهۆیەوە دەتوانێت شتە ئاڵۆزەکانی زمان، وەك ڕێزمان و کێشەکانی شعر... فێربێت

ـ بەکارهێنەرانی بڕایل دەتوانن فێری مۆسیقا و بیرکاری و زمانی بیانی ببن لە ڕێگەی ئەم سیستەمەوە

ـ خوێندەواری نابینا لە ڕێگەی ئەم پەیڕەوەوە دەتوانێت بەبێدەنگی لە شوێنی گشتی و ماڵ و قوتابخانە... وانە و بابەتە هەمەڕەنگەکان بخوێنێتەوە و بنووسێت

توانێت بە

ئاسانی پەیوەندی بە نابینایەکی لاڵەوە بکات

ـ سیستەمی برایل دەرگای بوارە جیاوازەکانی کار لەبەردەم نابینایان دەکاتەوە، ئەمەش وای کردووە، وا هەست نەکات لە بوارێکی ژیان بێبەش بوو بێت. ئەمەش ڕێگایەکە تا بەشێکی گەورە لە ئازارەکانی نابینا کەمبکاتەوە

ـ برایل دەتوانێ تواناکانی کەسی نابینا زیاتر و ئاسانتر دەربخا

.

ئەنجام

کردۆتەوە

لەوانەش بابەتی وێژەیی، بیرکاری، زانستی، تەکنەلۆجی، میوزیك و

بکات، کە

لەماوەیەکی کەمدا توانی بە هەموو جیهاندا بڵاوببێتەوە و ببێتە سیستەمێکی ڕووناکی بۆ نابیناکان

ـ ژمارەیەکی زۆری پیتەکانی ئەم سیستەمە جیهانین و یەك سەرچاوەیان هەیە، کە ئەویش برایلی ئۆرجیناڵی فەڕەنسیە

بۆ ئەوە

دەگەڕێتەوە، کە ئەم سیستەمە دەتوانێت سود لە هەردوو ئەندامی دەست و چاو ببینرێت بەمەبەستی خوێندنەوەی، بەڵام ئەوە بۆ سیستەمی ئەلفوبێی ئاسایی دروست نییە، چونکە تەنیا دەتوانرێت سود لە چاو وەربگیرێت

ـ ئەم ئەلفوبێیە پەیڕەوێکی ڕێکوپێکە، کە دەتوانرێت لە تاریکی و ڕوناکیدا، هەروەها بە دەنگ و بەبێ دەنگ بنووسرێت و بخوێندرێتەوە

سەرچاوەکان

ـ ئازاد ئەمین باخەوان (2001)، سیستەمی برایل چییە, ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە 3489

ـ دەرون عبدالرحمن صالح (2012)، ئیکۆنۆمی لە ئاستەکانی زمانی کوردیدا، ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر

ـ سلمی مجدی (2009) وراء كل عبقري قصه معناه، دارالكتابى العربى، دمشق، قاهيره

ـ ساکار کمال و هاوکار عمر، سیستەمی برایل لە زمانی کوردیدا، گۆڤاری زانكۆي كەركوك، ژمارە 2

Marce Biter (2013) Braille in Mathematics education, p4.
www.perkins.org
http://www.sudaneseonline.com 16
http://www.montada.arahman.net/t

سوپاس بۆ گوێگرتنتان